HUQUQIY MUNOSABATLAR TUSHUNCHA VA TURLARI

Mualliflar

Sarbon universiteti Huquqiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Mamajonov Muxammadsobir Kutfitdin o‘g‘li

+9989326242497

Assertiveboy17@icloud.com

Sarbon Unversiteti Yurisprudensiya yo‘nalish 1-kurs

Talabasi Maxmatqulov Mashxurbek Bahriddin o‘g‘li

mashxurbek3421@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada huquqiy munosabatlar tushunchasi, uning nazariy-huquqiy asoslari hamda huquq tizimidagi o‘rni tizimli ravishda tahlil qilinadi. Huquqiy munosabatlar ijtimoiy munosabatlarning maxsus huquqiy shakli sifatida ko‘rib chiqilib, ularning huquq normalari asosida vujudga kelishi, o‘zgarishi va tugatilishi mexanizmlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Maqolada huquqiy munosabatlarning tarkibiy elementlari — subyektlar, obyektlar va mazmun — o‘zaro uzviy bog‘liqlikda o‘rganilib, ularning huquqiy tartibga solish tizimidagi o‘rni va funksional ahamiyati asoslab beriladi. Shuningdek, huquqiy munosabatlarning asosiy turlari, jumladan fuqarolik-huquqiy, ma’muriy-huquqiy, jinoyat-huquqiy va mehnat-huquqiy munosabatlar qiyosiy-huquqiy yondashuv asosida tahlil qilinadi.Tadqiqot jarayonida huquqiy munosabatlarning shakllanishida yuridik faktlarning roli hamda huquq normalarining ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi regulyativ funksiyasi ilmiy asosda ochib beriladi. Shuningdek, huquqiy munosabatlar institutining jamiyatdagi tartibintizomni ta’minlash va huquqiy tizim barqarorligini mustahkamlashdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *Huquq, huquqiy munosabatlar, huquqiy tizim, huquqiy*

tartib, yuridik yordam.

Аннотация: В данной научной статье системно анализируются понятие правовых отношений, его теоретико-правовые основы, а также место в системе права. Правовые отношения рассматриваются как особая правовая форма общественных отношений, при этом с научно-теоретической точки зрения освещаются механизмы их возникновения, изменения и прекращения на основе норм права.В статье изучаются структурные элементы правовых отношений — субъекты, объекты и содержание — во взаимной взаимосвязи, а также обосновываются их место и функциональное значение в системе правового регулирования. Также на основе сравнительно-правового подхода анализируются основные виды правовых отношений, включая гражданскоправовые, административно-правовые, уголовно-правовые и трудовоправовые отношения.В процессе исследования научно раскрывается роль юридических фактов в формировании правовых отношений, а также регулятивная функция норм права в регулировании общественных отношений[5]. Также освещается значение института правовых отношений в обеспечении общественного порядка и укреплении стабильности правовой системы.

Ключевые слова: *Право, правовые отношения, правовая система, правопорядок, юридическая помощь.*

Abstract. This scientific article provides a systematic analysis of the concept of legal relations, their theoretical and legal foundations, and their place within the legal system. Legal relations are examined as a special legal form of social relations, and the mechanisms by which they arise, change, and terminate on the basis of legal norms are explored from a scientific and theoretical perspective. The article studies the structural elements of legal relations — subjects, objects, and content — in their interconnection, substantiating their place and functional significance within the system of legal regulation. In addition, the main types of legal relations, including

civil-legal, administrative-legal, criminal-legal, and labor-legal relations, are analyzed through a comparative legal approach.

In the course of the research, the role of juridical facts in the formation of legal relations, as well as the regulatory function of legal norms in governing social relations, are scientifically examined. Furthermore, the significance of the institution of legal relations in ensuring social order and strengthening the stability of the legal system is highlighted.

Keywords: Law, legal relations, legal system, legal order, legal assistance.

Kirish. Huquqiy munosabatlar huquq nazariyasining markaziy kategoriyalaridan biri bo‘lib, u ijtimoiy munosabatlarning huquq normalari bilan tartibga solinadigan shaklini ifodalaydi. Jamiyatdagi ijtimoiy aloqalar huquqiy shaklga kirishi natijasida ular ishtirokchilari o‘rtasida subyektiv huquq va yuridik majburiyatlar vujudga keladi. Huquqiy munosabatlar davlat tomonidan belgilangan huquq normalari asosida yuzaga kelib, jamiyatda tartib-intizomni ta’minlash va huquqiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Munosabat (falsafada) — muayyan tizimdagi elementlarning joylanish xarakteri va ularning o‘zaro bog‘liqligini ifodalovchi falsafiy tushuncha bo‘lib, biror narsa yoki hodisaga nisbatan shaxs mavqeyining ifodasi sanaladi1. Bu tushuncha elementlar o‘rtasidagi aloqalar asosida turli darajadagi murakkab tizimlarning shakllanishiga olib keladi. Huquqiy munosabatlar jamiyat hayotining asosiy tartibga soluvchi mexanizmlaridan biri hisoblanadi2. Ular huquqiy xulq-atvor bilan birga jamiyatning normativ asosini tashkil etadi. Huquqiy munosabatlar shaxslar o‘rtasida qonun doirasida amalga oshiriladigan o‘zaro aloqalar bo‘lib, ularning huquqiy va ma’muriy majburiyatlarini belgilaydi. Ushbu munosabatlar fuqarolik, mehnat, jinoyat, oila, ma’muriy va boshqa huquq tarmoqlari orqali amalga oshadi.

---

[1] Философский энциклопедический словарь / Под ред. Е.Ф. Губского. — М.: ИНФРА-М, 2009. — С. 289.

[2] Алексеев С.С. Общая теория права. — М.: Проспект, 2008. — С. 310–315.

Huquqiy munosabatlarning mohiyati. Huquqiy munosabatlar — bu huquq normalari yordamida tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlardir[3]. Ya'ni, ijtimoiy munosabatlar huquqiy shaklga ega bo'lganda huquqiy munosabatlarga aylanadi. Ijtimoiy munosabatlar kundalik hayotda insonlar o'rtasida vujudga keladigan turli aloqalardir. Ularning subyektlari ijtimoiy uyushmalar, tashkilotlar va alohida shaxslar bo'lishi mumkin. Huquqiy munosabat esa shaxslar o'rtasidagi yuridik aloqa bo'lib, unda tomonlarning o'zaro huquqlari va majburiyatlari aniq belgilanadi. Huquqiy munosabatlar huquq normalarining real hayotga tatbiq etilishining asosiy shakli hisoblanadi.

Huquqiy munosabatlarning tarkibiy qismlari. Har qanday huquqiy munosabat murakkab huquqiy tuzilma sifatida o'zining ichki tarkibiy elementlariga ega bo'lib, ushbu elementlar o'zaro uzviy bog'liqlikda bo'ladi va bir-birisiz to'liq huquqiy munosabat vujudga kelmaydi[4]. Huquqiy munosabatning mazmuni aynan shu elementlar orqali ochib beriladi hamda ular huquqiy tartibga solish mexanizmining amaliy ifodasini tashkil etadi.

Subyekt — huquqiy munosabatda ishtirok etuvchi va huquq hamda majburiyatlarga ega bo'lgan shaxslar yoki tashkilotlar hisoblanadi. Ular tarkibiga fuqarolar, yuridik shaxslar hamda davlat organlari kiradi. Subyektlar huquqiy munosabatning faol ishtirokchilari bo'lib, ular o'z huquqlarini amalga oshiradi va majburiyatlarini bajaradi.

Obyekt — huquqiy munosabat yo'naltirilgan moddiy yoki nomoddiy ne'matlar tizimidir. Bunga mulk, xizmatlar, ish natijalari, axborot, shuningdek, nomoddiy manfaatlar ham kiradi. Obyekt huquqiy munosabatning iqtisodiy yoki ijtimoiy mazmunini ifodalaydi va uning vujudga kelish sababini belgilaydi.

Subyektiv huquq — bu huquq egasiga qonun tomonidan berilgan vakolat bo'lib, u ma'lum harakatni amalga oshirish, talab qo'yish yoki o'z manfaatini himoya

[3] Исламов З.М. Ҳуқуқ назарияси. — Т.: Адолат, 2019.

[4] Оксамытный В.В. Общая теория права. — М.: ЮНИТИ, 2012

qilish imkoniyatini anglatadi. Subyektiv huquq shaxsga erkin harakat qilish va o‘z huquqlarini himoya qilish kafolatini beradi.

Yuridik majburiyat — huquq normalari bilan belgilangan, subyekt tomonidan bajarilishi shart bo‘lgan xulq-atvor qoidalaridir. U muayyan harakatni amalga oshirish yoki aksincha, undan tiyilishni talab etadi. Yuridik majburiyatning bajarilmasligi huquqiy javobgarlikka sabab bo‘ladi.Shunday qilib, subyekt, obyekt, subyektiv huquq va yuridik majburiyat o‘zaro dialektik birlikda bo‘lib, huquqiy munosabatning mazmuni va harakat mexanizmini belgilab beradi.

Huquqiy munosabatlarning vujudga kelishi murakkab huquqiy jarayon bo‘lib, u bir nechta zaruriy shartlarning mavjudligini talab etadi. Jumladan, huquqiy munosabat faqat huquq normasi, yuridik faktlar hamda subyektlarning huquq va muomala layoqati mavjud bo‘lgandagina shakllanadi.Huquq normasi huquqiy munosabatning umumiy modelini belgilab bersa, yuridik faktlar ushbu modelni real hayotda harakatga keltiruvchi asos bo‘lib xizmat qiladi. Subyektlarning huquq va muomala layoqati esa ularning huquqiy munosabatda ishtirok etish imkoniyatini ta’minlaydi. Shu sababli ushbu uch omil o‘zaro bog‘liq holda huquqiy munosabatning yuzaga kelishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.Huquqiy munosabatlar ularning mazmuni, subyektlari va huquqiy tabiati nuqtayi nazaridan turli mezonlar asosida tasniflanadi. Bu tasnif huquqiy munosabatlarning ichki tuzilishini chuqurroq anglash va ularning huquq tizimidagi o‘rnini aniqlash imkonini beradi.

Huquq tarmoqlari bo‘yicha.Huquqiy munosabatlar huquq tizimining turli sohalariga muvofiq ravishda konstitutsiyaviy, fuqarolik, oilaviy, mehnat, ma’muriy va jinoyat-huquqiy munosabatlarga bo‘linadi. Har bir soha o‘zining tartibga solish predmeti va uslubiga ega bo‘lib, huquqiy munosabatlarning mazmunini belgilaydi.

Mazmuniga ko‘ra.Huquqiy munosabatlar regulyativ va qo‘riqlovchi turlarga ajratiladi. Regulyativ munosabatlar ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga va ularning normal rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Qo‘riqlovchi munosabatlar

esa huquqbuzarliklarni oldini olish, buzilgan huquqlarni tiklash va huquqiy javobgarlikni amalga oshirishga qaratilgan.

Subyektlar aniqligiga ko‘ra.Huquqiy munosabatlar umumiy va konkret turlarga bo‘linadi. Umumiy huquqiy munosabatlar barcha fuqarolarga nisbatan amal qiluvchi umumiy huquqiy holatni ifodalaydi. Konkret huquqiy munosabatlarda esa ishtirok etuvchi subyektlar aniq belgilangan bo‘ladi.

Huquqiy bog‘liqlik darajasiga ko‘ra. Huquqiy munosabatlar mutlaq va nisbiy turlarga ajratiladi. Mutlaq huquqiy munosabatlarda bir tomon aniq bo‘lib, qolgan barcha shaxslar majburiyat tashuvchisi sifatida maydonga chiqadi (masalan, mulk huquqi). Nisbiy huquqiy munosabatlarda esa barcha ishtirokchilar aniq belgilanadi va ular o‘zaro huquq hamda majburiyatlarga ega bo‘ladi.

XULOSA

Huquqiy munosabatlar huquq tizimining asosiy institutlaridan biri bo‘lib, ular orqali huquq normalari ijtimoiy hayotda amaliy ifodasini topadi. Mazkur munosabatlar jamiyatdagi ijtimoiy aloqalarni huquqiy shaklga keltiradi hamda subyektlar o‘rtasidagi huquq va majburiyatlarni aniq belgilash orqali tartib-intizom va huquqiy barqarorlikni ta’minlaydi.Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, huquqiy munosabatlarning shakllanishi huquq normasi, yuridik faktlar hamda subyektlarning huquq va muomala layoqati bilan bevosita bog‘liqdir. Ushbu uch elementning o‘zaro uyg‘unligi huquqiy munosabatlarning vujudga kelishi, o‘zgarishi va tugatilishining asosiy sharti hisoblanadi.Shuningdek, huquqiy munosabatlarning turli mezonlar asosida tasniflanishi ularning murakkab huquqiy tabiatini ochib beradi. Ularning huquq tarmoqlariga, mazmuniga, subyektlar aniqligiga hamda huquqiy bog‘liqlik darajasiga ko‘ra ajratilishi huquq tizimini ilmiy jihatdan chuqur tahlil qilish imkonini yaratadi.Umuman olganda, huquqiy munosabatlar huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining shakllanishida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular orqali qonun ustuvorligi, ijtimoiy adolat va huquqiy tartib ta’minlanadi. Shu bois, huquqiy

munosabatlarni chuqur o‘rganish huquq fanining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar va internet manbalari:

1.Алексеев С.С. Общая теория права. — М.: Проспект, 2008.

2.Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. — М.: Юристъ, 2004.

3.Лазарев В.В. Теория государства и права. — М.: Юрайт, 2019.

4.Исламов З.М. Ҳуқуқ назарияси. — Т.: Адолат, 2019.

5.Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. — М.: Юридическая литература, 1974.

6.O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil tahriri).

7.O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.

8.O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi.

9.https://lex.uz — O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

10.https://www.norma.uz— huquqiy axborot va sharhlar portal.

11.https://www.gov.uz— O‘zbekiston Respublikasi hukumat portal.

12.https://www.lex.uz/docs— qonun va kodekslarning rasmiy elektron manbasi.

13.https://www.adliya.uz — O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy sayti.